

ОДЕСЬКЕ КОНСУЛЬСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ ПОСОЛЬСТВА ПОЛЬЩІ – ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ПОСЕРЕДНИК У СЕЛЯНСЬКОМУ ЕМІГРАЦІЙНОМУ РУСІ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлюється одне з малодосліджених питань в історії українсько-польських відносин – хвиля еміграційного руху з СРСР у 20-х роках ХХ ст. поляків, німців, чехів, а також українських і російських селян, які намагалися приєднатися до них, можливо, й представників інших національностей, які проживали на Півдні України, та ймовірна зовнішньополітична посередницька допомога населенню з боку Одеського консульського відділення посольства Польщі.

Ключові слова: еміграція, еміграційний рух, консульство, консульське відділення.

В статье освещается один из малоисследованных вопросов в истории украинско-польских отношений – волна эмиграционного движения из СССР в 20-х годах ХХ в. поляков, немцев, чехов, а также украинских и русских крестьян, которые пытались присоединиться к ним, возможно, и представителей других национальностей, проживающих на Юге Украины, и предположительно внешнеполитическая посредническая помощь населению со стороны Одесского консульского отделения посольства Польши.

Ключевые слова: эмиграция, эмиграционное движение, консульство, консульское отделение.

In the article it is observed one of scantily explored questions in history of ukrainian polish relations is a wave of emigrant motion from the USSR in 20th, Poland, Germans, Cech and also attempts to join them Ukrainian and Russian peasants and possibly representatives of other nationalities resident on the lands of South Ukraine, and probably intermediary foreign-policy help a population outside consular separation of embassy of Poland in Odessa.

Keywords: emigration, emigrant motion, consulate, consular department.

Зміни, що відбулися у суспільно-політичному житті України та на міжнародній арені в останні десятиріччя, викликали у громадськості потребу переосмислення проблемних питань спільної історичної спадщини з сусідніми країнами, у тому числі, з Польщею. У двосторонніх українсько-польських відносинах накопичилося чимало позитивних, негативних або спотворених фактів, що закріпилися в суспільній свідомості і даються взнаки й сьогодні. Вони несуть не лише історичний тягар, але й мають політичне нашарування. У цьому сенсі важко переоцінити роль сучасної історичної науки в реанімації історичної пам'яті пересічних громадян і політиків, звільненні від успадкованих стереотипів і формуванні нового позитивного мислення, так званого "Think positive", що ґрунтується на послідовних, неупереджених знаннях минулого через призму історії власної родини, краю, країни та інших держав.

Зокрема, одним із малодосліджених питань є хвиля еміграційного руху в 20-х роках ХХ ст. поляків, які поряд з чехами, українцями, росіянами, а можливо, й представниками інших етносів, проживаючими на південноукраїнських землях,

перейнялися еміграційним настроєм німців, та посередницька зовнішньополітична допомога консульської служби населенню у цьому.

Наші спроби з'ясувати історіографію діяльності зазначеної амбасаді не були успішними. Однак важливу інформацію у процесі дослідження ми отримали завдяки допомозі секретаріату консульства Польщі в Одесі. Так, у вересні 2008 р. консульство, відповідаючи на наш запит, надіслало в електронному варіанті через секретаріат консульства Польщі у Києві інформаційну довідку варшавського вченого Томаша Цесельські, який досліджував діяльність польської дипломатії в Україні у першій половині ХХ ст. Наведемо її без скорочень. Томаш Цесельські пише, що *“Консульство в Одесі існувало з осені 1918 р. до квітня 1919 року, до моменту виходу з Одеси сил Антанти і захоплення міста більшовиками. Консулом був Казимір Бжозовські, а радником – Єловецькі. З останнього листа консула Бжозовського з Константинополя до Міністерства закордонних справ про його поїздку в Одесу не як консула, а приватно, як члена французької розвідувальної місії на пароплаві “Русь” 27 липня 1919 року: “повернувся з Одеси, куди виїжджав не як консул, а в справах урядових, бо мене на такій посаді влада не визнає. Арештовано ген. Ліпковського з консульства, працівника консульства Янковського з дружиною, його зпаралізованого батька (потім звільненого), касира Голівко, референта Тихенхауза з дружиною. Дружину консула Бжозовську також арештовано, але завдяки консульству Грузії і через факт, що має 6 дітей звільнено”*. Далі Томаш Цесельські зазначає: *“Консульство дощенту знищено, архів зник безслідно”, – і доповнює: “В період 20-30-х років в Одесі не існували польські представництва, як дипломатичні, так і торгівельні й гуманітарні. Поза справою репатріації польських емігрантів, що закінчилася 1923 р., не існувало особливих контактів між Одесою і Польщею. Опікою над польською народовістю займався Ген. Консул РП при Раді Народних Комісарів УРСР у Харкові, а потім був перенесений до Києва”* [1].

Відаючи належне дослідницькій роботі Т. Цесельські, натомість маємо власну контраверсійну гіпотезу, яка полягає в тому, що дипломатичне представництво Польщі періодично відновлювало роботу в Одесі у 1920-х роках. Безслідне зникнення архівів консульства ще не означає їх відсутність. Наші висновки ґрунтуються на інформації радянських довідникових видань та документах, що розпорошені у фондах державних архівів південних областей України. Йдеться про віднайдений нами у Державному архіві Херсонської області документ, який побічно вказує на існування в Одесі польського консульства, принаймні, у 1929 році (див. додаток А) [2, арк.134-135]. Історики знають, що істина не є встановленою, поки не віднайдено документ, який спростовує ту чи іншу думку і, навпаки, стверджується, якщо документальні джерела підтверджують попередню точку зору. Пропонуючи власну версію, ми розуміємо, що вона потребує більш глибокого наукового дослідження, детальної внутрішньої і зовнішньої критики джерел і може бути спростованою наступними дослідниками, але такими є реалії наукового пошуку.

Організаційно-правовою базою міждержавних відносин СРСР (УСРР) та Польської Республіки став Ризький мирний договір 1921 р. (підписаний 18 березня, вступив у силу 18 квітня) між РСФРР та УСРР, з одного боку, і Польською Республікою, з іншого. Договір також став основою їх взаємних зобов'язань із багатьох позицій, зокрема, щодо обміну повноважними представництвами та відкриття консульських установ у зв'язку з тим, що особи, які належали до польської національності чи мали польське походження (народилися на території Польщі), отримали право повернутися на батьківщину. Так само, у зворотному напрямку, могли зробити й громадяни України, які проживали на території, що відійшла до Польщі [3]. 18 липня 1924 р. СРСР і ПР підписали консульську конвенцію [4]. Було відкрито генеральне консульство РП у Харкові (столиця України в 1919-1934 рр.), можливо, консульські відділення в Одесі та Києві. Варто зауважити, що функції кон-

сульства, більш за все, були пов'язані із захистом інтересів громадян у культурній та релігійній сферах, але політична складова, безперечно, мала місце.

Еміграційний рух населення у 20-х роках ХХ століття був викликаний внутрішньою політикою радянського партійно-державного керівництва. Після ліквідації самодержавства в Російській імперії та припинення воєнного стану на території України у листопаді 1920 р. новий політичний режим активно взявся закріплювати владу на контрольованих територіях адміністративними, силовими та економічними методами.

Реформування аграрного сектору більшовиками на Півдні України від самого початку наштовхнулося на серйозний опір населення. Соціальна напруженість в аграрних округах, більшість населення яких складали селяни (77,2 % – Миколаївська губернія, 1921 р.) [5] досягла найвищого рівня. Проголошений у перші дні правління Декрет про землю прирік узимку 1917-1918 рр. великі сільськогосподарські маєтки, високорентабельні господарства на пограбування і занепад: бідні господарі отримали право розбирати худобу, інвентар, насіння. Розпочався процес свавільного захоплення землі. Руйнація призвела до занепаду сільськогосподарського виробництва. Але це був лише початок перманентних експериментів влади над селянством. Політика воєнного комунізму та продрозкладки викликала активний та пасивний опір владним ініціативам та їх виконавцям. Щоб вирішити цю проблему, влада спробувала змінити у короткостроковій перспективі суспільну свідомість, у тому числі психологію власника у селян, встановити державну хлібну монополію і загальну трудову повинність.

“Уперта” селянська маса, що міцно трималася за своє право власності на землю, худобу і реманент, була тим основним прошарком населення, від якої залежала відповідь на питання: “Чи утримають більшовики державну владу?”. Відповідаючи на риторично поставлене питання, В.І. Ленін указав однопартійцям шлях боротьби з капіталістами та будь-яким опором з їх сторони: *“Хлебная монополия, хлебная карточка и всеобщая трудовая повинность являются в руках пролетарского государства, в руках полновластных Советов самым могучим средством учета и контроля, таким средством, которое, будучи распространено на капиталистов и на богатых вообще, будучи применено к ним рабочими, даст невиданную еще в истории силу “приведения в движение” государственного аппарата, для преодоления сопротивления капиталистов, для подчинения их пролетарскому государству. Это средство контроля и принуждения к труду сильнее законов конвента и его гильотины. Гильотина только запугивала, только сламывала активное сопротивление. Нам этого мало.*

Нам этого мало. Нам надо не только “запугать” капиталистов в том смысле, чтобы они чувствовали всесилие пролетарского государства и забыли думать об активном сопротивлении ему. Нам надо сломать и пассивное, несомненно, еще более опасное и вредное сопротивление. Нам надо не только сломать какое бы то ни было сопротивление. Нам надо заставить работать в новых организационно-государственных рамках” [6].

Керуючись повчаннями В.І. Леніна, сталінське партійно-державне керівництво почало дуже своєрідно ліквідувати товарно-грошові відносини і ринок, приватну власність на засоби виробництва так званих “одноосібників”, “сільських капіталістів”, у тому числі й осіб середнього статку, які “саботували” розпорядження щодо здачі хліба та об'єднання в колективи спільної праці.

Найбільш рішучими противниками колективізації виявилися села, в яких компактно проживали німці та поляки [7]. Загалом, до Другої світової війни на Півдні України проживали 50 національностей. Переважну масу населення, згідно з переписом 1926 р., складали українці – 2 315 089 осіб. Серед найбільш численних національних меншин перше місце посідали росіяни – 439 308 осіб, друге – євреї (275 433 осіб), третє – німці (123 204 осіб), четверте – молдовани (68 694 осіб), п'яте –

болгари (32 456 осіб), шосте – поляки (21 332 осіб), сьоме – білоруси (19 927 осіб), восьме – греки (3 807 осіб) та інші [8]. Усім південним округам Одеської губернії був притаманний компактний характер розселення етнічних спільнот. Так, у Миколаївській окрузі, що географічно був своєрідним центром Півдня України, нараховувалося 784 населених пункти, 473 з них населяли виключно українці, 50 – росіяни, 70 – німці, 6 – євреї, 8 – болгари, 3 – поляки [9]. Завдяки цій обставині, більшості національностям вдавалося зберегти власну культуру, мову, звичаї, традиції та етнічну ідентичність. Інші сільські населені пункти за складом населення були змішаними (українсько-російські, українсько-молдавські тощо), або поліетнічними. Польські господарі також проживали у таких поселеннях. За підрахунками автора даного дослідження, в 1926 р. у 28 селах, виселках та хуторах Вознесенського, Володимирівського, Єланецького, Миколаївського, Новобузького, Новоодеського, Очаківського, Полтавського (Баштанського) та Карл-Лібкнехтовського районів Миколаївської округи були дисперсно розселені 52 польських родини [10, арк. 4-27]. Брутальне порушення державно-партійним керівництвом майнових та громадянських прав селян провокувало конфлікти на національному ґрунті.

Витіснення церкви із суспільного життя, переслідування священиків, закриття і руйнація костьолів, позбавлення виборчих прав загострювали природний страх у людей, викликали крайнє обурення, штовхали скривджених до пошуку радикальних способів виходу із ситуації, посилювали прагнення мігрувати до Америки, Канади, або шукати підтримки в урядів держав свого етнічного походження [11]. У поляків, німців, шведів, чехів, на відміну від українців чи росіян, поки влада не опустила “залізну завісу”, ще була така можливість. Майже миттєво відчули свої майбутні невтішні перспективи в Країні Рад німці. У грудні 1924 р. лише у Херсонській окрузі було подано 600 заяв від німецьких колоністів на видачу паспортів [12].

Намагаючись зняти еміграційний настрій етнічних меншин, керівництво держави вживає ряд заходів, спрямованих на забезпечення їх національно-культурних потреб. Щонайперше, проводить адміністративно-територіальну реформу та створює національні райони і сільради. Так, у 1925 р. в Миколаївській окрузі було створено німецький національний район та цілу низку сільських національних рад, зокрема, 11 німецьких, 3 єврейських, 6 молдавських, 1 болгарську та 3 польські [13, арк. 110]. 2 польські сільські ради було створено й на території Херсонської округи [14]. В Миколаєві, Херсоні, Одесі та сільських компактних поселеннях етнічних меншин відкриваються національні школи і класи, пункти лікнепу, хатичитальні, клуби, школи політграмоти, випускаються національні періодичні видання. В 1926 р. уряд переглядає питання землезабезпечення селян, створює резервний фонд для розселення малоземельних, якщо розмір ділянки був менше ніж шістнадцять десятин на подвір'я [11]. Нове землевпорядкування, активне залучення селян до радянського будівництва послабило силу опору селян владі, зняло міжетнічне напруження та частково призупинило еміграційний рух.

Однак розпочата у середині 20-х років колективізація, живучість великодержавного мислення, занедбаність національно-культурного життя в минулому та надмірна ідеологізація відштовхувала населення від заходів уряду. Повільно пристосовувалися до нових життєвих умов й поляки. Був випадок, коли комуніст-поляк заявив, що “на польпрацю я піду лише тоді, коли ви переступите через мій труп” [15, спр. 304, арк.1]. Найважче сприймали нововведення жінки та молодь. Не бажаючи навчатися у школах ліквідації неписьменності, вони заявляли: “Такий лікнеп, де навчають, як стати комсомольцем, нам не потрібний”, “Комунізм чужий полякам” [15, спр. 298, арк. 55; спр. 302, арк. 32]. Про раціональні погляди поляків не лише у селах, але й містах свідчать розмови старшокласників у польській школі: “У партію вступають для того, щоб мати хорошу платню”, “Комуністам не можна вірити, бо вони говорять неправду” [15, спр. 532, арк. 14].

Негативну реакцію у молоді і дорослих викликало й примусове нав'язування атеїстичних ідей. Часто школярі втікали із занять на богослужіння. Комсомольці соромилися нести червоний прапор під час демонстрацій. У "цілком таємних" донесеннях Миколаївське Польське бюро інформувало центральні органи влади про те, що "розшарування" польського села значно відстало у порівнянні з "розшаруванням" українського села, і пояснювало це національною відособленістю поляків та впливом католицького духовенства, яке намагалося ізолювати польське населення від соціально-політичного життя, розпалювало національний антагонізм між поляками й українцями і посилювало національну згуртованість поляків [15, спр. 302, арк. 32].

За тодішніми мірками польські та німецькі селяни у переважній своїй більшості були заможними і тому не могли уникнути політики "розкуркулення". Наприклад, у 1927 р. у 279 господарствах села Киселівка Миколаївської округи (компактне поселення поляків) було 437 коней, 508 голів великої рогатої худоби, 72 вівці, 321 свиня [16]. Одна сім'я в середньому мала у своєму розпорядженні 2-4 коней, 1-3 корови, 15-30 десятин землі. Звичайно, добровільно передавати власність і вступати до колгоспів селяни не хотіли. Відчужуючи селян від власності, більшовики закладали міцний економічний фундамент під встановленим шляхом диктатури пролетаріату радянським тоталітарним політичним режимом. Щоб подолати опір селян, радянське партійне керівництво стало повсюдно застосовувати репресії. На початковому етапі за повчальний приклад було взято заможні верстви села, але репресії неминуче падали і на бідняків, і навіть на наймитів, якщо вони виступали проти колективізації.

Прискорення темпів колективізації з 1927 р., насильницька експропріація заможних господарств, нерідко у кримінальній формі, податкові утиски, зниження рівня життя негативно вплинули на морально-психологічний стан селян. У 1928 р. під час великого неврожаю у них примусово вилучали зерно, заарештовували за "спекуляцію" хлібом. У Карл-Лібкнехтовському німецькому національному районі Миколаївської округи голодуюча юрба з двохсот чоловік спробувала захопити магазин сільської кооперації [17]. Заможні селяни відкрито висловлювали невдоволення радянською владою.

Внутрішньополітична ситуація в країні загострювалася. Втілення у життя політики індустріалізації, викорінення залишків капіталізму й націоналізму, запровадження єдиного сільськогосподарського податку та, найголовніше, здійснення насильницької суцільної колективізації підняли у жовтні-листопаді 1929 р. велику хвилю еміграційного руху німецького населення України до Америки та Канади [11].

Еміграційний настрій німців швидко передався й чехам селища Кінський Загін Борозенської сільради та шведам селища Старошведське (суч. Зміївка), висілок Новошведське і Шведська Поляна [2, арк. 135]. Поширення чуток про виїзд із окремих сіл німців та можливість виїхати разом з ними також збурило селян українських сіл [2, арк. 132-133]. Наштовхуючись на всілякі перешкоди з боку місцевих органів влади, вони вдавалися до різних хитрощів. Селяни просили священників надати довідку про їх віросповідання, **їздили в Одесу до польського консула** (виділено нами – *Т.П.*) з клопотанням про виїзд із СРСР і скаргою на радянську владу за продаж їх майна, за невиконання хлібозаготівлі [2, арк. 135]. Так, "кулак-лишенец" із с. Ново-Кам'янка Херсонської округи З.І. Горбачов звернувся до священника Синицького за довідкою про релігійність й одночасно попросив написати консулу листа з аналогічним змістом [2, арк. 135]. Повіривши чуткам про те, що священники округних сіл видають довідки усім бажаючим виїхати з СРСР, спробували зробити те ж саме й жителі сіл Борозенка, Осокорівка, Хрещенівка та ін. Наприклад, Яків Вдовенко, майно якого було розпродано на торгах за невиконання плану хлібоздачі, приїхав у німецьку колонію, щоб в'язати можливість виїзду з СРСР, говорячи, що "всі позбавлені права голосу зможуть виїхати разом з німцями,

так як радянська влада підписала договір, яким забороняється затримувати всіх бажаючих полишенців виїхати з СРСР” [2, арк. 135].

Німці й чехи не заперечували проти виїзду з ними українців і всіх бажаючих, більш того, навіть “агітували” за приєднання до них. На жаль, ми не віднайшли документального підтвердження про еміграцію поляків. Однак можна висловити обережне припущення, що поляки південних округ України також долучилися до цього руху. По-перше, відомо, що з кінця 20-х років розгорнувся еміграційний рух до Польщі польського населення у багатьох областях України; по-друге, поляки компактно проживали поряд із поселеннями німців, і маловірогідно, що вони не перейнялися їх еміграційним настроєм, як це сталося з українськими селянами; по-третє, вони також підлягали розкуркуленню, що не сприймалося ними. Місцеві архівні джерела зберегли колишні секретні дані про активний еміграційний підйом населення [2, арк. 132-133]. Влада надійно блокувала таку пасивну форму опору населення. Здебільшого, родинам, які подавали заяви на виїзд, чинили різні адміністративні перешкоди: затягували розгляд справ, відмовляли у виїзді, направляли клопотальників вирішувати питання про виїзд до Москви, брали потенційних емігрантів на особливий облік.

Велика еміграційна хвиля етнічних меншин викликала надзвичайне зачепкоєння у керівництва держави. У бажанні селян виїхати з країни воно вбачало “скеровані дії” проти політики та заходів радянської влади. Неважко було передбачити, що еміграція значної частини “гарних господарів” матиме відчутні наслідки для розвитку сільського виробництва та економіки, у тому числі, політичного характеру. Це була б публічна міжнародна демонстрація опору радянській владі власного населення, низького рівня довіри до неї. Прагнучи запобігти масовому від’їзду селян за межі СРСР (УСРР) та не допустити міжнародного розголосу про неприхильність радянських людей до комуністичної ідеології, уряд активізував роз’яснювальну роботу на державному та місцевому рівнях. У бідняцько-середняцькі кола направляють досвідчених пропагандистів. На допомогу їм залучають активістів із бідняків. Особливо пошквлюється діяльність нацсільрад. На керівні посади призначаються лише кваліфіковані національні кадри. Крім цього, центральні органи влади поновлюють дозвіл на переселення у Поволжя німців, вживають заходи щодо припинення руху “ходоків” до Одеси і Москви. Внаслідок проведеної роботи, потік емігрантів, яким було офіційно дозволено виїхати, зменшився, але набули масового характеру нелегальні втечі до Польщі цілих родин поляків та українців [18]. На початку 30-х років еміграційний настрій і опір більшості селян колективізації вдалося зламати. Щоправда, почався їх відтік до міст, та невдовзі внутрішню окружну міграцію було зупинено.

Передбачення та побоювання сповненої сили і творчої енергії заможної частини селян, що залишилася в СРСР, здійснилися у 1932-1933 рр. Міцне та переважно заможне польське і німецьке населення зuboжіло та голодувало на рівні з українцями та іншими національностями. Наступні роки ввійшли в історію радянської України трагічними акордами жорстоких репресивних акцій. Погіршення відносин СРСР з Польщею та Німеччиною позначилося на відношенні тоталітарного режиму до німців і поляків – “ворожих елементів”, які сприяли, на думку влади, відриву населення від радянзації.

Натомість не має можливості точно встановити кількість тих, кому функціонує, як на наш погляд, Одеське консульство Польської Республіки все ж допомогло в 20-х роках ХХ ст. виїхати з СРСР. Діючи в межах своєї компетенції, добре знаючи реальне життя в Країні Рад та усвідомлюючи загрози громадянам з боку влади, консульство могло здійснювати “рятувальну місію”. Природно, що тут виникає питання: де проходить межа між можливостями впливу дипломатичної служби на ситуацію й об’єктивними труднощами? Послаблення візового режиму, можливо, врятувало життя десяткам сімей поляків, а також деяким українцям та росіянам.

Підсумовуючи, зазначимо, що подальші наукові дослідження у цьому напрямку варто продовжувати. Різнобічне вивчення та накопичення фактологічної бази свідчень позитивного співіснування, міжнауковий їх аналіз і закріплення у суспільній свідомості має важливе прикладне значення для ствердження поміркованих і толерантних міждержавних відносин України і Польщі на політичному та суспільному (побутовому) рівнях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. З листування автора з Генеральним Консульством Республіки Польщі в Києві. Вересень 2008 р. (власний архів).
2. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО), ф. Р-2, оп. 4, спр. 117.
3. Документи внешней политики СССР. – Т. 3. – М., 1959. – С. 245-258, 618-658.
4. Дипломатический словарь. – Т. 3. – М., 1986. – С. 273.
5. Зеркаль М.М. Реалізація нової економічної політики на Миколаївщині // Заселення Півдня України: проблеми національного та культурного розвитку: Наук. доп. міжнарод. наук.-метод. конф. (21-24 травня). – Ч. 2. – Херсон, 1997. – С. 51.
6. Ленин В.И. Удержат ли большевики государственную власть? // Полн. собр. соч. – Т. 34. – М., 1962. – С. 310-311.
7. Див. докладно: Котляр Ю.В. Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917-1931). – Київ; Миколаїв, 2008. – Кн. 1. – 156 с.
8. Всесоюзний перепис людності 1926 р. – Т. XII. – М., 1929. – С. 20.
9. Вся Николаевщина. Справочная книга. 1927 р. – Николаев, 1928. – С. 23-27.
10. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. Р-985, оп. 1, спр. 1030.
11. Чирко Б.В. Національні меншини в Україні (20-30-ті роки ХХ століття). – К., 1995. – С. 67.
12. Німці в Україні: 20-30-ті рр. ХХ ст.: Зб. документів держ. архівів України. – К., 1994. – С. 112.
13. ДАМО, ф. Р-161, оп. 1, спр. 1167.
14. Шитюк М.М., Шкварець В.П. Комуністичний терор проти польського населення півдня України в 20-30-х роках ХХ століття // Південний архів. Іст. науки: Зб. наук. праць. – Херсон, 2001. – Вип. 5. – С. 162.
15. ДАМО, ф. Р-1, оп. 1.
16. Див. докладно: Тригуб П.М. Польське населення Миколаївської округи в 20-х рр. ХХ ст. // Південний архів. Іст. науки: Зб. наук. праць. – Херсон, 2001. – Вип. 5. – С. 144.
17. Тригуб П.М. Голод 1928 р. на Миколаївщині // Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства (вересень-жовтень 1993 р.) – Луцьк, 1993. – С. 316.
18. Єременко Т.І. Польська національна меншина в Україні в 20-30-ті роки ХХ століття. – К., 1994. – С. 28.

**Спеціальне повідомлення про еміграційний рух
на Херсонщині за підписами начальника
окружного відділу ДПУ Лєвоцького, начальника
УЧОСО Грановського та старшого уповноваженого
Димковського до начальника ІНФО ДПУ УСРР,
голови окрвиконкому і секретаря окружного
партійного комітету м. Харків, Херсон, 1929 р.**

УЧОСО
ОКРУЖНОГО ВІДДІЛУ ДПУ УСРР
Херсон

№ _____

1929 р.

ПРЕД. ОКРІСНОКОМУ і
СЕКРЕТАРЮ ОКР.

м. Харків, Херсон.

СПЕЦ-ДОНЕСЕННЯ
про еміграційний рух на Херсонщині.

134

Еміграційне настроєння, відоме серед немців - колоністів в останнє время, прийнявши в кінці жовтня м-ця і перших числах листопада м-ця с.г. характер стихійного руху, в основі якого лежали причини економічного і історичного порядку, здійснювані проповідниками і реакційними елементами села, для довготривалої агітаційної діяльності, в сторону агітації на еміграцію з СРСР, благодаря прийнятих заходів з боку ОГПУ і Окротдела ДПУ, а також волею дії отриманих паспортов і вигаданих закордонних паспортів і вигідних умовлях, в яких знаходяться вихідці в Москву, поїхавши в Україну, і майже всі вийшли в Москву, вернувшись додому.

Начинаючи з грудня м-ця, в зв'язі з поширеними провокаційними слухами про те, що на поїзд, який до Канади отримав 50 руб. і в'їзд в СРСР дозволяється всім, еміграційне рухання з новою силою охопило населені пункти нем. колоній Високопольського і Качкарівського районів.

Уважляючи, що місцеві влади приймають заходи і не допускати масових в'їздів в Москву і розглядаючи це, як нежелане владою, просто випустити за межі СРСР немців - колоністів, так само вивчають всілякі способи нелегального в'їзду в Москву, для чого нелегально розпродати имущество і приготувати необхідні продукти на дорогу. Таке стремління в однаковій степені спостерігається, як з боку вихідців і повернувшись з Москви, так і з боку місц., не делавших поспиток к в'їзду, раніше.

Из села Кочубеевки в'їхало два семейства, из села Александровки также 2 семейства, при чем ряд семейств уже приготувались окончательно к в'їзду.

Одним из способов агітації является распространение слухов, что в отдельных селах в'їхали все семьи, при чем из с. Александровки приезжают в Кочубеевку и утверждают, что там все в'їхали или - же наоборот, из Кочубеевки приезжают в Александровку, распространяя слухи о том, - же.

Также отмечены случаи, когда такие приезды наблюдаются из одного района в другой, так например, 11/ХІІ - в колонии Александровке Качкарівського р-на из Немиславського р-на приехал ГАРИС Исаак Исаакович и стал распространять слухи, что из Ново-Николаевки и др. сел населенных немцами, вносятся делегаты в Москву, отчего предлагал тоже самое сделать к жителям колонии Александровки. В большинстве - же случаев подобные делегаты относятся скептически и предпочитают выезжать самим - нелегально. Так, например, в колонии Александровке Качкарівського р-на 11/ХІІ с.г. группа немцев условилась выезжать нелегально, в пользу чего особенно агітировал гр-н ТИССЕН Г.Г. который сам 12/ХІІ в'їхал неизвестно куда.

Таких-же настроением, как и ранее отмечалось, подвержены не только кулаки, но и члены СОЗА, так в колонии Ново-Александровке, 4/XII с.г. состоялось общее собрание СОЗА и на предложении взять кредит и купить лодкой, присутствовавшие на собрании, члену СОЗА отказались, высказываясь за необходимость ликвидации СОЗА и выезда из СССР.

Нами арестован китель колонии Кочубеевки КЕН Геррих Иванович, распространявший слухи, что паспорт в Канаду стоит всего 50 руб. и что выезд разрешен всем, но местная власть не выпускает и т.д. Кем 13/XII собирался делегатом выехать в Москву.

Вследствие форсированного наступления на кулака и приращения к большинству кулацких хозяйств закона ВУЦИК-а, стремление к эмиграции из СССР немцев-колонистов используется кулацким элементом украинских сел, для агитации в сторону эмиграции украинского населения из СССР, особенно

но это наблюдается в отдельных селах Качкарковского р-на, где распространяются слухи, что, заручившись справками от служителей религиозных культов - священников / о религиозности, можно выехать в Одессу, к Польскому консулу, с ходатайством о выезде из СССР, и с жалобой на советскую власть за продажу их имущества, за невыполнение хлебозаготовки. Так, например, в селе Ново-Каменке, кулак - лилинец - Горбачев Захарий Иванович, проходящий по материалам, как отмеченный нами за сов. агитацию, обратился к священнику Смицкому, за справкой об его религиозности и одновременно просил его написать заявление польскому консулу вышеупомянутого содержания. С такой же просьбой к свящ. Смицкому обратился кулак с Ново-Каменки Борисенко Федор и на отказ, возмущаясь заявил, что об этом ему советовал один немецкий pastor и что айбу священники окружающих сел выдают такие-же справки желающим выехать из СССР.

Такие-же тенденции к выезду со стороны кулацкого элемента отмечены в селах Борозенко, Осокоровке и др., при чем гр-н по селу Крепеновки Осокоровского С/ совета Вдовенко Яков, продавший с торгов, за невыполнение плана по хлебозаготовкам, ехал специально в нем. колонию, для выяснения вопроса о выезде из СССР, и приехав оттуда, стал распространять слухи, что весной все лишние права голоса смогут выехать совместно с немцами из СССР, так как Сов. власть подписала договор не задерживать лишние права голоса, нужно только будет взять при этом справки, что выезжающий действительно крестьянин.

Такому-же настроению подвержены чехи, проживающие на поселке "Конский Загон" Борозенского С/ совета Херсон. Окр., которые по имеющимся сведениям собираются командировать в Москву своего представителя - ЖОХА Иосифа - австрийца, бив. военно-поленного, оставшегося после империалистической войны.

Указанный ЖОХ Иосиф распространяет слухи, что украинцы, желающие выехать из СССР, смогут выехать совместно с чехами, отчего кулаки Борозенского С/ совета - Потребник Иван Григорьевич, Носок Клим Александрович - бив. собственник, Щур Иван Владимирович - кулак, лилинец и др., собираются к выезду из СССР.

Все имеющиеся материалы по вопросу об эмиграционном движении переданы в СОО.

НАЧ. ОКР. ОТД. ГПУ / ЛЕВОЦКИЙ /
НАЧ. УЧОСО / ГРАНОВСКИЙ /
СТ. УПОЛНОМОЧЕННЫЙ / ДИМКОВСКИЙ /

Handwritten notes and signatures:
С.И. П. 1937
21.11.37
ms